

Editorial

Vědecké myšlení o člověku a jeho chování v komunistickém Československu a středovýchodní Evropě

Jakub Střelec

V posledních letech lze sledovat nárůst zájmu historiků a historiček o dějiny vědeckého myšlení o člověku¹ v prostředí komunistických diktatur ve střední a východní Evropě i v Sovětském svazu. Tento zájem vychází z několika inspiračních zdrojů, které dále rozvíjí: od zkoumání role expertů v moderních a soudobých evropských společnostech přes rozbor vztahu psychologického vědění a (neo)liberálního způsobu vládnutí v západoevropských státech až po komparativní a transnacionální přístupy k dějinám poválečné Evropy.

Nové číslo časopisu *Historie — Otázky — Problémy* si klade za cíl přispět k tomuto rozvíjejícímu se badatelskému směru zvláštním zaměřením na Československo po roce 1948. V tuzemském prostředí navazuje především na práce zabývající se československými expertními komunitami, dějinami genderu a sexuologie. Jedním z předpokladů tohoto badatelského směru je orientace na politické, společenské a kulturní souvislosti fungování věd o člověku. Cílem čísla proto není studovat jednotlivé obory za zdmi nemocnic a kanceláří, ale spíše analyzovat působení vědeckého myšlení v různých sférách socialistického života, jako jsou například vzdělání, sociální péče nebo perzekuce. Takový typ bádání je ovlivněn pracemi Michela Foucaulta, zvláště pak jeho studiem vlivu mocenských vztahů a vědeckého myšlení na utváření člověka jako subjektu v evropských moderních společnostech.

Studie Pavla Šinkovce zkoumá diskusi týkající se vzdělávání neslyšících dětí v Československu v padesátých letech. Zaměřuje se také na aktérskou perspektivu a představuje institucionální půdorys hlavních diskusí, jež se odehrávaly v rámci Ústřední jednoty invalidů. Text se zabývá tím, kdo a za jakých podmínek byl chápán ještě jako „plnohodnotný“ člen nové socialistické společnosti a do jaké míry se mohly prosadit některé odlišné koncepce vzdělávání v období stalinismu. Upozorňuje na jisté limity formování nového socialistického člověka v budovatelské fázi československého komunismu, stejně jako na vliv myšlení z meziválečného období.

Na vývoj československé defektologie v poválečném Československu s důrazem na transnacionální aspekty utváření tohoto oboru se zaměřuje text Jana Randáka. Autor poukazuje na fakt, že československá defektologie nevznikla pouze jako kopie sovětského vzoru, ale vycházela i ze starších koncepcí, jež byly v evropském myšlení přítomné již od meziválečného období, a to i v západoevropských zemích. Pojetí defektologie Miloše Sováka, hlavního představitele této disciplíny v Československu,

---

¹ Mezi vědy o člověku řadíme širokou škálu oborů — od humanitních a sociálněvědních směrů až po psychologii, psychiatrii, neurologii nebo biologii.

se opíralo jak o sovětskou nauku, tak o dlouhodobé trendy, cirkulaci vědění a jeho re-formulaci v první polovině 20. století.

Frank Henschel se ve své studii věnuje adopci známé teorie citové vazby v prostředí socialistického Československa mezi lety 1950 až 1970, kterou v poválečném období formuloval britský psycholog John Bowlby. Henschel upozorňuje na skutečnost, že ve sledovaném období došlo k proměnám znalostí o vývoji a potřebách dítěte, které měly dopad na sociální politiku státu. Jedním z důvodů této změny byl i transfer vědění a percepce Bowlbyho teorie mezi československými psychology, pediatriy a psychologů, kteří postupně upouštěli od důrazu na tělesné zdraví a výživu a začali se věnovat otázkám spojeným s deprivací dětí v rámci státní institucionální péče.

Pojetím člověka v československé marxistické teorii a genezí marxistické eschatologie se ve svém textu zabývá Ondřej Holub. Mapuje diskuse stranických intelektuálů v prostředí poststalinské KSČ a jejich omezeného pokračování v období normalizace. Zdůrazňuje, že některé nastolené otázky marxistické teorie, jež byly položeny v šedesátých letech, se nadále uplatňovaly i v pokusech o zkoumání mimosmyslových jevů prostřednictvím psychotroniky a parapsychologie, kterým normalizační režim poskytoval institucionální zázemí. V osmdesátých letech však docházelo k postupnému poklesu zájmu o marxistickou eschatologii, jež byla nahrazována více ekonomicky a technicky orientovanými disciplínami, jakou byla například prognostika.

Studie Jakuba Hoška se pokouší nahlížet na Státní bezpečnost a disidenty jako na — velmi nerovný — souboj expertů. Zkoumá různé postupy, které Státní bezpečnost vytvářela za účelem sledování disidentů. Hošek poukazuje nejen na technickou a materiální převahu Státní bezpečnosti, ale i důležitou roli psychologie, jež se uplatňovala především při výsleších. Příslušníci Státní bezpečnosti měli být vyškoleni v základech lidského chování a tyto vědecké poznatky aktivně využívat při své práci. Na druhé straně stál svět disentu, který se snažil vytvořit strategie, jak se bránit policejnímu pronásledování, jež byly založené na detailní znalosti tehdejšího práva.

Toto číslo zkrátka představuje širokou škálu studií, které se zabývají různými aspekty formování a změn vědeckého myšlení o člověku v Československu po roce 1948. Publikované studie si i přes svou tematickou různorodost všimají několika společných výzkumných témat, jako je například kontinuita meziválečného a poválečného vědeckého myšlení, jistá míra průchodnosti železné opony pro přenos vědeckých poznatků nebo analýza způsobů stanovení a prosazení hranic „normálního“ a „zdravého“ chování v socialistické společnosti.